

Јелена Васиљевић
Шеста београдска гимназија – Београд
jelena.kovacevic@gmail.com

РЕЦЕПЦИЈА ФРИДРИХА ШИЛЕРА У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ XIX ВЕКА

Апстракт: У раду се разматра утицај стваралаштва Фридриха Шилера на српске књижевнике XIX века. Рецептивна анализа показује да је немачки књижевник, песник и драматург у српској књижевности наведеног раздобља био посматран и доживљаван као врхунски песнички образац и узор ком млади књижевници треба да теже и који треба да достигну. Такође, показује се да је утицај немачког књижевника извршен путем преводне књижевности, првобитно путем превода лирских песама, балада и теоријско-естетских списа и идеја Фридриха Шилера одакле се рецептивни круг преноси на драмску књижевност. Истраживање рецепције превода песама, есеја и драма немачког књижевника показује да су српски књижевници и теоретичари XIX века у стваралаштву Фридриха Шилера видели врхунски поетички образац значајан за конституисање и уједињење српског народа.

Кључне речи: Фридрих Шилер, рецепција, српска књижевност XIX века, поезија, драма, класицизам, романтизам.

Abstract: The paper discusses the influence of Friedrich Schiller's work on Serbian writers of the 19th century. The reception analysis shows that this German writer, poet, and playwright was regarded in Serbian literature of the time as a supreme poetic model and an ideal toward which young writers should aspire and which they should seek to attain. It is also demonstrated that the influence of the German author was exerted through translated literature, initially through translations of his lyric poems, ballads, and theoretical and aesthetic writings, from which the circle of reception subsequently extended to dramatic literature. The investigation of the reception of translations of his poems, essays and dramas reveals that 19th-century Serbian writers and theorists perceived Friedrich Schiller's work as a supreme poetic model significant for the constitution and unification of the Serbian nation.

Keywords: Friedrich Schiller, reception, 19th century Serbian literature, poetry, drama, classicism, romanticism.

Књижевник, драматург, полихистор, Фридрих Шилер, својевремено „важна референтна тачка у целој Европи“¹, чији утицај полако бледи и нестаје већ током XIX века, савременом човеку познат је једино као творац песме *Ода радости*.² Писац ког је изнедрио дух просветитељства, стваралац неокласицизма унутар немачког књижевног духа, хуманиста који у себи носи идеју слободног духа човечанства постаће током XX века „један од највећих неспоразума“³ у историји књижевности, док у XXI веку Шилерово дело и идеје не кореспондирају са читалачком публиком.⁴ Зашто је Шилеров лик, утиснут у читаво једно доба, избледео? Да ли су његова дела у којима доминира идеја о бескомпромисној борби и потрази појединца за слободом, достојанством и истином, а које се према мишљењу немачког књижевника могу достићи тек уздизањем и развојем духа, страна савременом човеку? Напослетку, зашто је Фридрих Шилер, својевремено најутицајнија књижевна фигура у српској књижевности, заборављен? Да ли су том заборау допринели многобројни наноси прошлости и нововековни историјски догађаји који прекривају баласт претходних догађаја или је заборав, пак, резултат смене разноликих културних и књижевно-поетичких парадигми?

Сложену природу стваралачке личности Фридриха Шилера, песника, историчара, драмског писца, теоретичара философско-естетичке провенијенције кроз чије се дело преламају „искуства и дилеме времена у којем живи“⁵ могуће је сагледати тек из перспективе епохе и времена у ком је живео, као и унутар културних, друштвених и политичких околности у којима је суделовао. Светски признат песник и драматичар сматрао је да мишљењем

¹Nicholas Martin, *Images of Schiller in National Socialist Germany Schiller: National Poet—Poet of Nations*, Herausgegeben von Nicholas Martin, Amsterdam—New York, 2006, 13. Сви преводи из наведеног дела су наши.

² После кулминације Шилеровог култа током 1813/14. године и током година превирања 1848/49. утврђено је да се кључна прекретница у потоњим интерпретацијама овог писца одиграла у години прославе јубилеја 1859. године када је први пут песник од космополитских својен на националне идеје. После прославе стогодишњице смрти пишчево дело постаје предмет академског изучавања, док су реакције немачких књижевника дивергирале од слављења до потпуног игнорисања дела овог аутора. Тек 2005. године Шилерово дело бива ослобођено политичких конотација и интерференци. Анализа злоупотребе Шилеровог дела од стране нациста, у чијим је представама и приказима Трећи рајх представљао идеалну државу, Шилеров Елизијум, показује да је фокус нацистичке доктрине био на делима *Валентинајн* и *Виџем Тел*. Међутим, рад на критичком издању Шилеровог дела, започет 1937. године, управо је због баласта нацизма, довршен тек 2007. године. Видети нав. дело.

³ Милош Ђорђевић у: Фридрих Шилер, *Књига поезије*, Рад, Београд, 1964, стр. 65.

⁴ Јохан Лехман истиче: „Људи га [Шилера] поштују, али га не читају, људи још увек држе његова дела на затвореним полицама, судбина једног класичног писца...“; током прославе двестогодишњице пишчеве смрти, телевизијски канал *Zsat* износи сличну констатацију: „Шилерова дела скупљају праšину на полицама, његов језик је неразумљив, а тематика његових дела као да не кореспондира са савременим добом.“ *Нав. дело*, стр. 16. Напомена: сви преводи из текста су наши.

⁵ Цевад Карахасан у: Фридрих Шилер, *Разбојници/Сплетка и љубав*, Свјетлост, Сарајево, 1990, стр. 7.

и писањем човек досеже свој смисао и суштину своје егзистенције. Унутар константног развоја који је и допринео извесној дихотомији пишчевих ставова издвајају се принципи *Слободе* и *Морални императив* као основни антрополошки и књижевно-поетички корелативи овог немачког ствараоца. Они ће до крајњих консеквенци бити изведени унутар драмског стваралаштва које и представља срж пишчевог рада. Отуда у историји књижевности Фридрих Шилер бива вреднован као писац историјске драме у којој доминира идејни фон дела унутар ког се налази питање етичности човековог бића у судару са спољашњим светом и у коме се највише читавају питања тежине остварења човечности у свету и (не)могућност остварења слободе појединца.

Разматрање утицаја Фридриха Шилера у српској култури истовремено открива окосницу ритма и кретања српског културног и књижевног мњења XIX века као и хтења и тежње српских прегалаца у формирању основног тока српске књижевности. За немачку и српску књижевност XIX века драмско стваралаштво Фридриха Шилера представљало је оригинално дело које се издвајало тематски, структурно и идејно у обликовању јунака као носилаца етичких ставова. Према запажању истраживача немачки драматург и песник је на своје савременике деловао уношењем општих рефлексива свог доба. Значајно је запажање енглеског књижевног историчара да ни Шилерови читаоци средином XIX века нису добро познавали песничково дело већ да је његов лик био идеализована представа тренутка.⁶ Попут својих немачких колега ни српски културни прегатоци нису у потпуности перципирали дело Фридриха Шилера, већ су из њега усвајали и преузимали одређене елементе у складу са духовним и културним потребама српског народа. Неспорно је присуство стваралаштва Фридриха Шилера међу српским интелектуалцима и књижевницима XVIII и XIX века већином посредованог и условљеног одличним познавањем немачког језика. У преводној књижевној разноликости која је извођена из европских књижевности доминантан утицај вршила је немачка књижевна продукција због друштвено-политичке, географске и језичке блискости, те се и утицај Фридриха Шилера у српској култури и књижевности остваривао првенствено путем превода чији је избор вршен према профилу и склоностима поетичких стремљења почетком XIX века.

Од свих, пак, европских књижевности у деветнаестом веку је највећи утицај имала на Србе књижевност немачка. Нарочито је био силан утицај немачке романтике, било да је он долазио непосредно из Немачке, било да је улогу посредника вршила која словенска, по најпре чешка, књижевност. А од свих немачких песника ниједан није ни близу имао такав и толики утицај као Шилер (...) Већи део, и најбољих, драма Шилерових, вршио је свој утицај у току

⁶ John Robertson, *Schiller after a century*, William Blackwood and sons, Edinburgh and London, 1905, стр. 17.

неколико деценија са српске позорнице; знатан део песама његових преведен је, почевши још са тридесетим годинама XIX stoleћа.⁷

Српска периодика почетком XIX века обилује помињањем имена и првим преводима песама Фридриха Шилера, а бројни непосредни докази указују да су српски интелектуалци били добро упознати са стваралаштвом Фридриха Шилера. Присуство Фридриха Шилера у српској култури осведочено је већ у XVIII веку, будући да су га српски интелектуалци и књижевници читали у оригиналу о чему сведочи и њихова библиографска заоставштина. У библиотеци темишварског епископа Петра Петровића нађено је дело *Дон Карлос* Фридриха Шилера, прештампано у Карлсруеу 1788. године, што је према књижевном историчару Перу Слијепчевићу поуздан податак да је Фридрих Шилер међу српским интелектуалцима био препознат још у XVIII веку.⁸ Иако ерудиција епископа и интелектуалца Петра Петровића не може бити носилац свеукупних духовних стремљења на прелазу два века, будући да је ова занимљива личност, несужењени архиепископ уместо Стратимировића, био изузетно образован човек⁹ и у том погледу, чини се изван знања и духа својих савременика, оно је важан индикатор духовних стремљења и културних исходишта српског народа на прелазу XVIII у XIX век. Поглед ка епископовој библиотеци права је реткост за српску библиографију и важан културно-историјски документ за књижевну историографију јер „показује до ког су ступња савременог европског образовања били кадри да се уздигну ретки појединци у српском вишем друштву крајем XVIII в., усред свих тешкоћа и неприлика бурног и ратног терезијанског и јозефинског доба”¹⁰. Још један податак из XVIII века, такође, указује на широку распрострањеност Фридриха Шилера у српској култури.

На Универзитету у Јени, 11. V 1789, два месеца пред избијање Француске револуције, он [Шилер] држи приступно предавање *Шта значи и зашто се изучава отица историја?* Међу Шилеровим многобројним слушаоцима

⁷ Андра Гавриловић, Одједи Шилерова Звона у српској књижевности, у: *Стојан Новаковић и филолошка критика, Српска књижевност у књижевној критици*, књ. 4, прир. Божидар Пејовић, Матица српска, ИКУМ, Нови Сад, Београд, 1975, стр. 516.

⁸ Перо Слијепчевић, *О немачкој књижевности и култури I, II*, Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске; Београд: Свет књиге, 2013, стр. 184. У библиотеци Матице српске датирана је као најстарија књига Фридриха Шилера трилогија *Wallenstein* из 1801, мада се у библиотеци старих рукописа налази и недатирано дело *Kabale und Liebe*. Видети: *Списак књига и рукописа у библиотеци Матице српске*, Штампарија српске књижаре Браће Поповића у Новом Саду, 1899, стр. 325.

⁹ Поред Кантове *Критике* у библиотеци овог знаменитог епископа налазили су се и немачки часописи из XVIII века чије су странице биле испуњене радовима Гетеа, Шилера, Хумболта, Шлегела...

¹⁰ Мита Костић, *Културно-историјска раскрсница Срба у XVIII веку*, СКД, Просвјета, Загреб, 2010, стр. 400.

био је и Јоханес Грос, директор новоосноване српске гимназије у Сремским Карловцима.¹¹

Овим се потврђује претпоставка Пера Слијепчевића о образованости и знатижељи српске интелектуалне мисли с краја века усмерене ка савременим европским књижевним и идејним токовима, али и ка стваралаштву Фридриха Шилера, коју ће потврдити и Миодраг Поповић истичући да се Шилер „заједно са Гетеом и Клопштоком, изучавао тридесетих и четрдесетих година у школству пре свега у гимназијама у Карловцима (1791) и Новом Саду (1816), као део универзалног образовања”¹².

Постепена инкорпорација Шилерових идеја и имплементација пишчевих ставова током XIX века прати развојни ток српске књижевности и културе и уско је повезана са развојем институција у српској култури. Унутар пажљиво и обазриво цензурисане грађе часописа, алманаха, месецослова, новина и магазина ствараних према западним узорима који су доприносили развоју српске књижевности, уредници су постепено уносили преводне лирске и прозне текстове, а потом и расправе и приказе од културног и књижевног значаја. На избор уредништва и првих књижевних преводилаца пресудан утицај извршио је Доситеј Обрадовић који је својим књижевним, естетским радовима и познавањем потреба народа трасирао пут који ће наредних година бити омеђен његовим погледима и ставовима о књижевности. Стога не чуди што први, индиректни помен о Шилеру, налазимо управо у Доситејевом савету српским писцима и преводиоцима да преведу поучителну приповетку *Виљем Тел* иза чега се крије подстицај и тежња да се народу пружи прича која гради морал и дух слободе код читалаца. Шилер и Доситеј, који се упркос географској близини физички никада нису срели, сустичу се у утилитаристичком просветитељском концепту, али и у вапају за слободом.

На крају свог живота, 1810, Доситеј препоручује Витковићу, кад га је запитао шта би превео на српски, да преведе „преполезну француску приповетку Вилјем Телал, тј. ослобођење Швице, која ми се Србљија друга каже (...) Дакле, француску приповетку о Телу. Је ли могло у оно време нашег устанка бити актуелнијег дела из светске књижевности но што је Шилерова драма *Вилхелм*

¹¹ Енциклопедија Српског народног позоришта, Фридрих Шилер, 4.1.2022.

¹² Миодраг Поповић, *Историја српске књижевности, књига прва, Романтизам*, ЗУНС, Београд, 30. Наведени аргументи о присуству Фридриха Шилера међу српским читаоцима нису једини. Тако, на пример, Јоаким Вујић сведочи да су се у канцеларији шабачког двора Јеврема Обреновића између осталог налазиле и књиге Шилера на немачком језику. „... у овој Канцеларији, видјосамъ равно и нѣке чужестраннѣ езыка кнѣге, како што е Конверсационсѣ Лексѣионъ на Нѣмецкомъ езыку у 14 части; после слѣдую сочиненія Лафонтена, Коопера, Скота, Шилера и прочїи другїи Нѣмацкїи Спѣсателя, измежду коихъ видјосамъ и мое Новѣйше Землеописанїе и проче друге кнѣге.” Јоакима Вуича Славено–Сербскога Спѣсателя *Путешествїе по Србїи во кратцѣ собственамъ рукомъ нѣговоомъ списано у Крагоевцу у Србїи*, у Будиму граду, 1828, стр. 255.

Тел! Како би сјајно изгледало упоређење грозних безакоња швајцарских тирана са београдским дахијама, како ли је био сличан устанак сељака једних и других не поради славе и рата него за одбрану голог живота и за људску част! Би ли Доситеј могао бар да не спомене то најпопуларније Шилерово дело да је бар њега читао! Али нити смо ми онда имали свога позоришта, нити је – бојим се – и сам Доситеј имао укуса за такву пуну поезију. Он мисли на своју младеж, њему треба басна са наравоученијем, треба му приповедање какво слаткоречиво.¹³

У освит XIX века унутар српске периодике Шилерово стваралаштво поставља се као стваралачки узор ка коме се треба уздићи и као идејни образац коме треба тежити. После месец дана од установљавања рубрике *Смѣсице* у оквиру које су разматрана друштвено-политичка, књижевна и језичка питања, уредништво *Новина сѣрбских* из 1815. године поставља један афирмативан програмски текст којим у духу просветитељске поетике саветује младе списатеље на писање српским језиком ради унапређења културе, те истиче између осталих и Фридриха Шилера као највиши поетски образац који се жели достићи.

Видимо изъ ново изилазећихъ Книга Србскихъ, да списатели наши много Нѣмецкихъ Книга читаю; и ово е вообщѣ узимаюћи вѣома добро. Нѣмецко се убо Книжество отъ 50 година, откако су сирѣчь у мѣсто употребљаванногъ вообщѣ латѣнскогъ сѣзыка, живећий домашнїй сѣзыкъ свой въздѣљвати почели, тако силно подигло, да свободно можемо, у свакомъ роду наука лѣпше книге данс Нѣмцы да имаю, него и сами предѣе много претежнїи бывши Италїани, Французи, и Енглези. (...) Познанїне нїово и примѣрь у толико су важнїя за списатель наше, ибо изъ тога видети могу, шта су Нѣмцы изъ едногъ отъ наитежихъ сѣзыка учинили неусипнымъ и общымъ обработаниемъ своимъ, и шта ли бы мы съ тако богато и лѣпо одаренымъ отъ естества Србскимъ сѣзыкомъ учинити могли, кадъ га тако често презирали или забравляли не бы. Кадъ ли ѣе и онъ Хердере свое, Лессинге, Вїланде, Гете, и Шиллере имати!¹⁴

Писан у екскламативном тону, чланак истиче запажање да се унутар високо уздигнуте немачке књижевности коју сходно томе српски списатељи много читају, издвајају немачки књижевници Гете, Шилер, Хердер који су подigli литературу и с њом сопствени језик развили до савршенства. Сличне опсервације биће изнете и касније, у тексту Томе Љубибратића „Отговор на Примѣченїя Г. Станимира Живковића”, где се поред Канта, Хердера, Гетеа, Аделунга истиче и „поетикофїлозофїческой Шиллер”¹⁵ у подизању литературе. Став уредништва јесте не само неговање читалачке културе већ и читање класичних дела и писаца немачке књижевности као узор у уздизању сопствене књижевности и вид усавршавања сопственог

¹³ *Нав. дело*, стр. 57.

¹⁴ *Новине сѣрбске из царствујушега града Виенне*, петак 13га августа 1815, стр. 707–708.

¹⁵ *Новине сѣрбске у Виени, Додатак къ числу новина Србски*, 1820, стр. 17–20.

језика. Године 1818, према запажању Смиље Мишић, први пут се у српској књижевности наводи једно конкретно књижевно дело Фридриха Шилера и то својевремено најпопуларнија драма *Разбојници*.

Другиј нѣкѣй старѣй писателѣ преповѣда, да є ученѣ нѣкѣй мужѣ и учителѣ красны наука у сну најтечнѣе и најкитнастѣе стихове писао, кои му, кад ѣс буданѣ био, и при свемѣ нѣговомѣ мишлѣнѣю на умѣ падали нису. То исто преповѣдаю о најславнѣемѣ немачкомѣ стѣхотворцу Шиллеру, да є жалосну свою игру подѣ именномѣ „die Räuber” Разбойници, у сну списао. Но о томе се многи сумњаю, немогући вѣровати, да є Шиллерѣ онолику игру у одну едину ноћ саставити могао, већ ако є нѣколико седмица неспрестанно спавао.¹⁶

Позиционирање песника немачке књижевности као врхунског обрасца класицистичког стварања представља и негација коју први српски оригинални драмски писац Стефан Стефановић исказује у „Оди дру Павлу Јосифу Шаффарику”. Песма настала 1826, а постхумно објављена тек 1841. године у оквиру прве свеске *Бачке виле*, подражавајући манир Лукијана Мушицког и Јована Хацића уз примесу ведрога народног духа, представља позив лирског субјекта друговима на песму чији је једини судија Јосиф Шафарик¹⁷ који му је и улио љубав према сопственом роду и песништву. У стиховима којима призива немачког песника лирско ја негира досезање наметнутог песничког обрасца уз изражавање наде да ће својим стваралаштвом бити достојан образа свог учитеља, Јосифа Шафарика:

Дакле / Иди младости пѣсмо још зелене, / Предѣ нѣимѣ стани изповѣди
стыдљиво / Младѣй Србљинѣ ево ме шилѣ, / Вѣран ерѣ Ученикѣ остаде ти, /
Нетражи силна у мени Шиллера—/ Не трпе скока закони природе! / Та синуће
и нѣму тай данѣ, / Гордо кадѣ ће моћи стат’ предѣ тобомѣ!¹⁸

Упоредо са постанком и развојем *Летописа Матице српске* преводе се и песме Фридриха Шилера. Мотиви Шилерове поезије уткани су у европску књижевност XIX века и у њима се уочава тематско-мотивски регистар који ће писац развијати и у својим драмским радовима а на чије одјеке наилазимо и у српској књижевности. У средишту поетике Фридриха Шилера је

¹⁶ *Новине сербске у Виени, у среду 9. октобра 1818, Додатак кѣ числу 8 и новина Србски*, бр. 18, стр. 640.

¹⁷ Као директор и професор гимназије у Новом Саду (1819–1833) Јосиф Шафарик утицао је на своје ученике образујући их и у духу стубова немачке књижевности. На Шафариково посвећено читање дела Фридриха Шилера указује и податак да је још током студија у Јени (1815–1817) био превео Шилерову драму *Марија Стјуарт* на чешки језик коју је из Новог Сада послао 1820. године за објављивање. Видети: Сима Н. Томић, *Књижевни и научни рад Павла Јос. Шафарика*, Летопис Матице српске, св. 197, Нови Сад, 1899, стр. 55.

¹⁸ *Бачка вила за год. 1841. Свезак првѣй, издао на свѣт дрѣ Петарѣ Јоанновићѣ, у Новомѣ Саду*, стр. 162.

класицистички обликована апстрактна мисао унутар које су антички мотиви полазна основа у стварању песничких слика, одражавајући идеје идеализма, лепоте и слободе. Неретко се идеализам Шилерове поетике међу тумачима дефинише као бекство од суморног живота и грубе стварности и као вид пркоса свету и грубој реалности. Ране љубавне песме, заогруте античким мотивима, премда експресивне, патетично-сентименталног стила прожете су рефлексивношћу која ће у каснијем поетском стваралаштву превагнути. Највећу популарност и актуелност задржале су Шилерове баладе, песничка врста у којој је, према Гетеу, „Шилер био позванији од њега”¹⁹. Баладе Фридриха Шилера, унутар којих је садржана идеја сажето формулисана кроз финалну поенту, а које су биле пријемчивије и међу српским ствараоцима, одражавају склоност овог немачког аутора ка наративизацији и драмском приказу. Први преводилац једне Шилерове песме, баладе уједно је и уредник листа *Летописа Матице српске*, Теодор Павловић, који је 1826. године превео и објавио баладу „Јемство”, у којој средишњи мотив представља и основни мотив Шилеровог песништва – *Пријатељство* као врхунски одраз моралног императива и пожртвованости човека. Симбиоза пријатељства као клица сједињења српског народа основна је премиса српских књижевника XIX века и уједно и главна идејна потка стваралаштва и српских драмских писаца Стефана Стефановића, Јована Стерије Поповића и Лазе Костића, Драгутина Илића. Станислав Винавер први у српској књижевности запажа важност овог мотива и истиче једнакост између Шилера и српских књижевника у овој тачки:

Шилер уопште подвлачи 'пријатељство', тражи га и налази као нешто основно у антици (балада: „Die Bürgerschaft”). Налази га и у Канту. Нико није, у немачкој књижевности, која иначе и толико обожава пријатељство и другарство (често и свесно, насупротив француској „галантерији”), нико није испевао толике химне пријатељству. Преписка Шилерова са пријатељима (који су га издржавали) читава је химна пријатељству.²⁰

До краја друге декаде XIX века преведено је осам Шилерових песама међу којима се истиче балада „Der Ring des Polykrates”, односно „Срећни Поликрат” (1828)²¹ или „Поликратов прстен” (1860) како ће још бити именована у знаменитом преводу Предрага, тј. Саве Павишевића. Почетком треће деценије преведена је и међу српским књижевницима и читаоцима најпопуларнија Шилерова песма „Хекторов опроштај (Hektors Abschied)”, као и најчешће пре-

¹⁹ Јохан Волфганг Гете, Фридрих Шилер, *Преписка*, прев. Бранимир Живојиновић, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 2010, стр. 358.

²⁰ Станислав Винавер, *Заноси и пркоси Лазе Костића*, књ. 5, Службени гласник, Београд, 2012, стр. 356.

²¹ Наведене године у загради представљају годину превода песме/дела Фридриха Шилера.

вођена песма током XIX века „Die Teilung der Erde – Деоба земље”.²² Драгиша Живковић запажа да су током тридесетих и четрдесетих година превођене Шилерове „меланхоличне песме из првог периода његовог стварања”²³. Током треће деценије XIX века преведено је и објављено чак двадесет и шест песама међу којима се истичу најлепше песме Шилеровог песничког опуса: „Гуга девојке”, „Младић на потоку”, „Девица од Орлеана”, „Богови Грчке”, „Љубици”, „Идеали”... Осим *Србског летописа* преводе доносе и часописи *Забавник*, *Уранија* и *Голубица*, а поред Теодора Павловића, Петра Демелића и Василија Суботића, као млади преводиоци Шилерових песама јављају се крајем тридесетих година XIX века и Ђорђе Малетић и Милош Поповић. Године 1839. објављено је чак шеснаест песама што указује на својеврсну доминацију песништва Фридриха Шилера у српској преводној књижевности, имајући у виду релативно ограничену књижевну и периодичну продукцију наведеног раздобља. Преводи и препеви песама су већином били дословни, те се у њима неретко губио песнички ритам и стилизација оригиналног песничког гласа. Такви су и преводи једног од првих преводилаца Шилерових песама код нас, Василија Суботића, који, иако је одлично познавао Шилерово песништво и био најважније име у остваривању и креирању идеала Шилеровог песништва, изгледа није имао потребан таленат неопходан за препевавање. Но ипак, својим препевима и утицајем на дух књижевности свога доба овај књижевник је остварио велики културни значај остављајући за собом преводе немерљиве књижевно-историјске вредности. При избору песама Василије Суботић се руководио личним афинитетима ка мисаоној поезији: „Што га је код Шилера привлачило био је у првом реду високи полет његове философске мисли”, будући и да је и ко стваралац „имао извесну слабост према апстрактном и рефлексивном песништву”²⁴.

Пре оснивања националног позоришта као устаљене институције забележени су и први преводи драмских дела у српској књижевности што је својеврстан показатељ да Фридрих Шилер у српску културу доспева преваходно као стваралац лирских песама и драма за читање, а тек потом и као драматург чија су дела погодна за извођење. Каснијих година, а нарочито оснивањем позоришта у Новом Саду (1861) и Београду (1868) пишчеве драме су превођене, углавном, за потребе позоришта, услед чега су многи преводи остали у рукопису и чине део архивског наслеђа позоришних музеја.²⁵ Први

²² Божидар Ковачек у импресионистичком тону истиче препев ове песме од стране Јована Ђорђевића: „Ђорђевићев (превод) има посебно место; док је раније превођено реч за реч, или препевавано сасвим слободно, Ђорђевић је нашао средњи пут између буквалног превода и превода по смислу.” Видети: Божидар Ковачек, *Јован Ђорђевић*, Матица српска, Нови Сад, 1964, стр. 100.

²³ Драгиша Живковић, *Почеци српске књижевне критике*, Београд, СКЗ, 1957, стр. 36.

²⁴ Алојз Шмаус, Василије Суботић, у: *Венац*, Књ. XVII, св. 9/10, Београд, 1932, стр. 705.

²⁵ Захваљујемо се на сарадњи и помоћи приликом истраживања Ољи Стојановић и Јелици Стевановић (Музеј позоришне уметности Србије), Илдико Балчи и Љиљани Динић (Позоришни

превод Шилеровог, условно узето, драмског дела – *Семела*, у преводу проф. Јована Пантелића) објављен је у *Србском Летопису* из 1839. године.²⁶ Дело се састоји из два дејства у чијем је средишту мелодрамски заплет и унутар њега приказ јунакиње Семеле, која, пожелевши да се љубављу према Зевсу приближи боговима, бива кажњена. Као и у лирским песмама, митолошки ликови овде су само номенклатура а античко рухо повод да се прикаже трагична судбина јунакиње која се у својој гордости и охолости покушала приближити боговима услед чега и страда. Превод Јована Пантелића оцењен је као „веома слаб покушај, понекад врло непрецизно изведен, препеван у десетерцу, уз изостављање метричких промена у односу на оригинално дело”²⁷. Ипак, ово дело указује на актуелност и упућеност српских читалаца у савремене прилике немачке књижевности. Интересантно је да година превода овог позоришног драмолета може да укаже на кретање јавног мњења и мисао о заснивању позоришта, будући да је објављено само две године после знаменитог текста „Позориште, народње позориште, србско народње позориште”²⁸ и након бројних апела српских културних прегалаца о формирању позоришта у Срба”.

Иако се међу досадашњим истраживањима неретко наводи да је први преводилац драме Фридриха Шилера Ђорђе Малетић, који је за потребе позоришта превео *Паразита* 1840. године, ово дело се не може дефинисати као Шилерово, будући да је заправо реч о Шилеровој преради и прилагођавању туђег дела за потребе немачке позорнице.²⁹ Треба напоменути да позоришна публика није препознавала ову грешку, те је Ђорђе Малетић и позоришним путем успео да прошири утицај овог немачког

музеј Војводине), Олги Радман (Библиотека Српског народног позоришта) и Сањи Милосављевић (Истраживачки центар Народног позоришта у Београду).

²⁶ *Семела, Позоришно дјело у два дјивства одъ Ф. Шиллера*, слободно превео Иоанн Пантелић Профессоръ, Летопис, 1839, част прва, година XIII, књ. 46, 36–70. Иако наводи ово Шилерово дело у оквиру библиографије Шилерових превода код нас, Перо Слијепчевић га приликом тумачења Шилерових превода не узима у разматрање нити га истиче као први превод Шилеровог драмског дела. Дело припада раној фази рада немачког аутора и сам аутор га није уврстио у коначно издање својих дела. Мада је у поднаслову назначено као позоришно дело у два дејства, ово је заправо једна лирска оперета из 1789. године за коју се претпоставља да је настала за потребе музичког извођења. На жанровску недоумицу указује и уредничко уврштавање дела у рубрику *Стихотворенија*.

²⁷ Peter Drews, *Schiller und die Slaven*, Slavistische Beiträge, Band 444, München, 2005, 149. Напомена. Сви преводи из наведеног текста су наши.

²⁸ *Нав. дело*, стр. 233.

²⁹ Овај комад у Малетићевом преводу постављен је на сцени *Театра на Ђумруку* 1842. године, а две године касније је штампан као засебно дело у Новом Саду под насловом *Паразитъ или Веитина себе срећњѣмъ учинити: весело позориште / по францускомъ, превео изъ Шиллера Ђорђе Малетићъ*. Алојз Ујес наводи податак да је Шилерова прерада играна на позорници у Пешти, непосредно пре него што га је Малетић превео за српску позорницу. Видети: Алојз Ујес, Немачка драма на сцени Народног позоришта у Београду, у зборнику: *125 година Народног позоришта у Београду*: зборник радова, Београд, стр. 91–123.

писца. Оригиналноста дела су свакако препознавали културни прегаоци, интелектуалци који су и критиковали Малетића управо због оваквих грешака. Из истих разлога из пописа Шилерових дела треба изоставити и дело *Синовац као стриц* својевремено врло актуелно и радо гледано на позоришној сцени XIX века. Међу преводима драмских дела Фридриха Шилера погрешно је навођена и Шилерова прерада дела *Турандот*. Иначе, до данас у литератури није истицано да је Фридрих Шилер прерадио за сцену *Магбет* Вилеама Шекспира, које је у овом виду извођено на српској позорници све до 1912. године.³⁰

Прекид континуитета развоја књижевности српског народа и зјап у књижевно-културним делатностима током година превирања и сукоба 1848/49. вероватно је условио и осипање у превођењу песама Фридриха Шилер, тако да је током четврте деценије XIX века објављено тек једанаест превода песама Фридриха Шилера. Ишчекивање љубавног сусрета у песми „Очекивање” („Die Erwartung”) у избору преводиоца Ђорђа Малетића, где лелујавост природе осликава устрепталост лирског субјекта и виших сфера ради мистификације лепоте испраћене аудитивним и еротским елементима, остварено је и изражено сменом кратких и дугих строфичних целина. Уносећи у свој избор вредносни критеријум, даљој профилизацији Шилерових превода доприноси Васа Живковић, велики Шилеров обожаваца и настављач епископа Петра Петровића³¹, четрдесетих година препознат по „извршним преводима Гетеа и Шилера”³² у српској култури. Балада „Der Taucher, Гњурач” (1843) којом се кроз двадесет и седам антистетички обликованих строфичних целина представља суочавање човека са непознатим морским дубинама и изазивање судбине уз прожимање мотива владарске силе и бахатости и исказује мотив променљивости среће и човекове судбине, била је најпопуларнија лирска песма Фридриха Шилера током XIX века управо захваљујући квалитетном преводу Васа Живковића. На одјеке и трагове ове баладе наилазимо и у целокупном српском стваралаштву XIX

³⁰ Шилерова прерада *Магбета* Вилеама Шекспира од стране преводиоца Ст. Ђорђевића налази се у Музеју позоришне уметности Србије и коришћена је и у данашњим позоришним поставкама. Поред *Магбета* Фридрих Шилер је за потребе немачког позоришта прерадио и Расинову *Федру* која код нас није превођена у овом облику. Све податке о Шилеровим прерадама других аутора изводимо према преписци Шилера и Гетеа: Јохан Волфганг Гете, Фридрих Шилер, *Претиска*, Издавачка књижевна Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 2010.

³¹ Васи Живковићу „импоновао је некадашњи владика темишварски Петар Петровић, који је `науком и богатим знањем светлио` и који је у једном занимљивом писму министру Кауницу отворено признавао, да му није много стало до тога, што га држе издајником вере, али да не може више узети катихизис у руке, па обновити у себи предрасуде, чији је терет с помоћу филозофије најзад срећно савладао. Живковић је ишао његовим трагом.” Видети предговор Милана Ђурчина у: Васа Живковић, *Песме*, 1907, XX, XXI.

³² Васа Милинчевић, *На раскрићу епоха: српски књижевни часописи: 1850–1860*, Институт за књижевност и уметност, „Вук Караџић”, Београд, 1971, стр. 261.

века. Њу је Јован Суботић уврстио и у средњошколске читанке³³, мотив буре и савладавања препрека инкорпориран је и у епизоди „Бачког растанка” Бранка Радичевића, док реминисценције ове песме налазимо у изградњи слике неправедно оклеветаног јунака Ивице у драми „Владислав” Јована Стерије Поповића, као и у песничким сликама којима се предочава сновидовни расап Јелисаветиног бића у драми Ђуре Јакшића. Преводачко било Василија Живковића допринело је и његовом оригиналном песничком стваралаштву.

Под тим немачким утицајем, Живковић је поступно мењао не само тон но и облик своје поезије. Он је један од оних наших песника који су почетком четрдесетих година ослободили, модернизовали српску уметничку поезију, спасли је од робовања класичној просодији и слепога угледања на Хорација, дали јој новија осећања и новију строфу. О песницима тога доба, Јовану Суботићу, Никанору Грујићу, Ђорђу Малетићу и Васи Живковићу може се мислити како се хоће, али једна ствар изгледа извесна, да су они ослободили српску поезију, модернизовали је и тоном и обликом, и тако знатно припомогли да Бранко Радичевић, Змај и Јакшић створе дефинитиван прелом у српској поезији.³⁴

Но, мањи број превода песама током четврте деценије XIX века могао је бити условљен и тиме што су се преводиоци окретали ка теоретско-филозофским расправама и драмама Фридриха Шилера. Па ипак, упркос томе што књижевна периодика XIX века обилује књижевно-теоријским расправама, приказима, позоришним критикама, аутобиографском и мемоарском грађом унутар којих се наводе или парафразирају одређени естетички и књижевно-теоријски ставови немачког књижевника, наилазимо на веома скромну преводну продукцију овог домена стваралаштва. Књижевно-теоријски приступ уметности и философско-теоријски есеји Фридриха Шилера су у српској књижевности били прилагођавани и превођени у зависности од лингвистичких могућности преводиоца, а првенствено према потребама класицистички обликованог читаоца. Услед тога је есејистички део стваралаштва Фридриха Шилера најчешће превођен као одсечак или краћи приказ са акцентом на разматрање одређених естетских категорија. Ниједан преведени теоретски чланак не односи се на драмску књижевност, што је и разумљиво, имајући у виду да ће до заокрета ка драмској књижевности доћи тек крајем четрдесетих година XIX века.³⁵

Теоретско утемељење естетичких текстова Фридриха Шилера у српској култури извршио је Ђорђе Малетић објављивањем превода једног текста у

³³ *Србска Читанка за Гимназије* одъ Дра Јованна Субботића II. Књига за 3. и 4. нижу класу, у Бечу, 1855, стр. 208–213.

³⁴ Јован Скерлић, *Омладина и њена књижевност: (1848–1871): изучавања о националном и књижевном романтизму код Срба*, Београд, Просвета, 1966, XXXV.

³⁵ *Нав. дело*, стр. 146.

Голубици за 1840. годину.³⁶ Текст штампан у два наставка под називом „Различна смотренија о разнимъ естетическимъ предметима. (Изъ Шиллера) (*Zerstreute Betrachtungen über verschiedene ästhetische Gegenstände*)” предочава и тумачи категорије лепог, доброг, пријатног, узвишеног, успостављене Кантовим философским системом, сагледавају се као различити видови естетског дејства на рецепијента, док се у другом делу чланка, објављеног у следећем годишту *Голубице*,³⁷ пак, разматрају и дефинишу категорије страшног афекта на рецепијента на примеру грчког позоришта. Кроз поетску слику грозних Еринија које јуре матероубицу Ореста представља се мисао Фридриха Шилера о дејству утицаја негативног јунака на рецепијента. Хронолошки наредни чланак „Мисли о употребљенију простога и подлога у уметности” преводиоца Др К. М.³⁸ објављен је у *Сербском народном листу* 1846. године³⁹ заправо је скраћен и доследно преведен текст Фридриха Шилера „*Gedanken über den Gebrauch des Gemeinen und Niedrigen in der Kunst*” из 1802. године. Иако је текст на појединим местима скраћен, верно је пренет према оригиналу услед чега се летимично губи јасноћа израза и мисли. У овом чланку истичу се две основне мисли Фридриха Шилера: мисао о негативном јунаку и његовом дејству на гледаоца као и јасна дистинкција између естетских и етичких вредности у уметничком делу, односно мисао о моралности као средству у досезању естетског. Будући да се и у овом тексту

³⁶ Почетком XIX века Василије Суботић превео је естетске одломке од Вилхелма Круга „Основи чисте естетике” у *Новом србском летопису* 1838, год. XII, част 4, књ 45. Према запажању Драгише Живковића преводом Василија Суботића Срби су посредством Круга и његове науке о укусу из 1818/1819. добили увид у естетски систем Кантове филозофије и у текућу теоријску мисао. Вероватно је превод Василија Суботића био и полазна основа Ђорђу Малетићу за превод једног Шилеровог текста као наставак одређених Кантових естетичких исказа преломљених кроз Кругову визуру. Видети: Драгиша Живковић, *Почеци српске књижевне критике*, Рад, Београд, 1957, стр. 105; Миодраг Поповић, *Историја српске књижевности*, књига прва, књига друга, Романтизам, ЗУНС, Београд, 1984, стр. 154; Драган М. Јеремић, *Мерила првих мерилаца, естетичка схватања првих српских књижевника*, Замак културе, Врњачка Бања, 1974, стр. 67.

³⁷ Перо Слијепчевић не наводи овај превод, а Драгиша Живковић и Драган Јеремић наводе само први део чланка у *Голубици с цветом књижевства србског*, Бгд, 1840, стр. 112–118. Смиља Мишић, *Перо Слијепчевић. Шилер у Југославији*, 313, Јован Деретић у *Алманасима Вуковог доба*, 165 и Живан Иштванић у делу *Георгије Ђорђе-Малетић* (1816–1888) указују на наставак текста у следећем броју часописа *Голубица с цветом књижевства србског*, Бгд, 1841, стр. 38–43.

³⁸ Драгиша Живковић није утврдио ауторство иза ових иницијала. Наша претпоставка је да наведени иницијали припадају свештенику Константину Маринковићу који је на немачком језику писао дисертацију о напредовању Наполеоновог царства, а која је наведена у попису књига Новосајана до 1848/49. несталих у пожару. Видети: Васа Стајић, *Грађа за културну историју Новог Сада*, 1951, стр. 252. На ово име наилазимо и у часопису *Пештанско-будимскј скоротеча*, 18. маја, 1844, Год. III, бр. 38, стр. 221 када је објављен „Жалоспљвъ при смрти господина Константина Маринковића, Пароха Новосадскогъ”, а који су спевали гимназијалци. Према нашем сазнању наведену песму испевао је Светозар Милетић види: Светозар Милетић, *Сабрани списи, први том*, Завод за уџбенике, Београд, 1999. Отуда претпостављамо и да је наведени превод Константина Маринковића објављен постхумно, 1846. године.

³⁹ *Сербский народный лист*, година XI, 1846, бр. 14, стр. 110–111; бр. 15, стр. 114–116.

дефинишу и тумаче категорије простог и подлога у уметности, видимо да је избор првих српских преводаца био усмерен ка анализи утиска који негативан јунак и категорије страшног и подлога стварају у гледаоцу. Мисли наведене у овом чланку варираће нешто касније и Јован Андрејевић Јолес у *Естетичним одломцима*, који вероватно није ни познавао овај превод, будући да се на крају своје студије позива само на Кругову естетику у преводу Василија Суботића и *Теорију поезије* Ђорђа Малетића. Иако нису преведени есеји Фридриха Шилера о естетском образовању човека, најважнијем есеју западноевропске мисли на прелазу XVIII у XIX век, као ни текст о наивној и сентименталној уметности, одјеке ових Шилерових естетских студија проналазимо у радовима српских књижевника. Како је већ запажено у литератури, знаменита студија немачког књижевника *О наивном и сентименталном песништву* основно је полазиште књижевно-критичког рада Ђорђа Малетића⁴⁰, док се Јован Суботић у студији *Стихотворац и народно стихотвореније (из Шилера)*, (1843), „скраћеном приказу трактата о песмама замишљеном и као допринос расправи о интеграцији народне поезије у врхунску естетику”⁴¹ и експлицитно позвати и ослонити на чланак Фридриха Шилера „О Биргеровим песмама”⁴². Према новијим истраживањима Јован Суботић у својим теоријским назорима користи и Шилерове есеје О уметности трагедије и Основи уживања у трагичним предметима, које је у *Драмским назорима* имплементирао и Матија Бан⁴³, док ће се Стојан Новаковић у писму Ђури Јакшићу експлицитно позвати на *Писма о естетском васпитању човека* Фридриха Шилера, препоручујући ову студију као полазну основу за градњу драмског дела.

Непосредно пре друштвено-политичких збивања која ће условити и промену тока српске књижевности у Бечу је 1847. године⁴⁴ објављен први превод целовитог драмског дела Фридриха Шилера – *Виљем Тел*⁴⁵. Дело је превео Теодор (Божидар) Радичевић према истраживањима још 1844. године, али га је објавио тек три године касније, заједно са збирком поезије свога

⁴⁰ *Нав. дело*, стр. 178.

⁴¹ *Нав. дело*, стр. 148.

⁴² *Нав. дело*, стр. 210.

⁴³ Зорица Несторовић, Аутопоетички делови Автобиографије Јована Суботића у: „Књижевност и језик”, *Часопис Друштва за српскохрватски језик и књижевност*, год. XLV, св. 1, 1997, стр. 121)

⁴⁴ Исте 1847. године у Будиму је објављен и зборник песама српских појунских и пештанских омладинаца *Славејанка*, а у којем ће Божидар Ковачек препознати велики утицај Шилера. *Нав. дело*, стр. 43.

⁴⁵ Податке о првом целовитом преводу драмског дела Фридриха Шилера у српској култури наводи и Павле Поповић приликом истраживања генеалогичке Бранка Радичевића. Српски књижевни историчар ће у више наврата истаћи посвећеност Теодора Радичевића књижевности: „Упркос свему, овај некадашњи карловачки ђак нашао је начина да се усред своје оскудице занима књижевношћу. Најпре је читао књиге, претплаћивао се на њих, скупао претплату...” Павле Поповић, *Нова књижевност II*, ЗУНС, БГД, 1999, стр. 143–144.

сина, Бранка (Алексија) Радичевића. Томислав Бекић потврђује премисе да је још 1844. изашло објављеније и позив на пренумеранте, чиме се рецепција Шилерових драмских дела и превода помера ка средини четврте деценије XIX века⁴⁶. Премда избор Теодора Радичевића указује на преводилачки и вредносни укус преводиоца, треба истаћи и да се у селекцији аутор кретао доситејевском линијом вредносног суда, превodeћи управо дело које је Доситеј Обрадовић био препоручио, чиме се успоставља развојна линија српске књижевности зачета крајем XVIII века и прве половине XIX века. Према запажању Теодоре Петровић-Чокић, Теодор Радичевић је био под великим утицајем лика и дела Доситеја Обрадовића, будући да је писао басне, песме и приче, али и „растурао” књиге Вука Караџића, те и да је значај оца Бранка Радичевића и у томе што је српској књижевности даровао преводе два најважнија дела драматургије Фридриха Шилера, упркос чињеници да Радичевићев превод Шилеровог Дон Карлоса остаје необјављен.⁴⁷ Томислав Бекић запажа да се овај скромни човек тежњама ка преводу Шилера уклапао у своје доба инспирисано овим песником, али и да се за разлику од осталих преводилаца издваја преводом драмских дела, те да тиме завређује посебно место у српској култури. Тематска садржина првог преведеног драмског дела којим се поставља питање слободе и ослобођења једног угњетеног народа од аустријске тираније сасвим је логичан и образлаже зашто је управо ово дело објављено за разлику од драме *Дон Карлос* која остаје у рукопису.⁴⁸ Истраживачи утврђују да наведени преводи Теодора Радичевића, осим што имају немерљив књижевно-историјски значај, немају велику естетску вредност и да је њихова главна мана у томе што су дословно изведени уз преношење Шилеровог стиха у прозу.⁴⁹

Наведена књижевна настојања четрдесетих година умногome ће одредити и смернице читалачког доживљаја и укуса током друге половине XIX века. После слома револуције, када долази до гушења верских и наци-

⁴⁶ „Томислав Бекић, Теодор Радичевић као преводилац Шилера”, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*; књ. 18/1, 1970, стр. 73–89.

⁴⁷ Павле Поповић и Перо Слијепчевић не помињу овај превод, док Теодора Петровић-Чокић истиче да је рукопис био потпун али да су се приликом селидбе поједине стране биле изгубиле. Др Томислав Бекић, на чије се податке и ослањамо, будући да нисмо успели да сазнамо где се данас налази овај рукопис, потврђује постојање превода *Дон Карлоса*, верификује га и наводи да се чува у Бранковом музеју у Сремским Карловцима. Према нашим сазнањима рукопис се не налази у Сремским Карловцима, а претпоставка је да је премештен у Архив Војводине. Видети: Теодора Петровић-Чокић, Белешке о Тодору Радичевићу, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књига 18, св. 1–2, 1938, стр. 175–189.

⁴⁸ Да је избор вршен према потребама актуелне друштвено-политичке ситуације указују и пренумеранти овог дела, што је својеврстан индикатор упознавања српских интелектуалаца и знаменитих личности са делом Фридриха Шилера који су, између осталих, били и Петар Петровић Његош, Милош и Михаило Обреновић, Вук Караџић, Васа Живковић, Доктор Јован Суботић, Јулије Радишић, Лаза Руvaraц.

⁴⁹ *Нав. дело*, стр. 73–89.

оналних слобода Срба на територији Аустријске царевине, промене су се огледале и унутар периодичних публикација, те од педесетих година постају доминантни и најчитанији листови *Шумадинка*, *Седмица*, *Даница*, док су седамдесетих година преводи Шилерових песама објављивани највише у *Јавору* и *Младој Србадији*. У складу са овим друштвеним и културолошким изменама уследила је и природна смена генерација, те песме Фридриха Шилера у другој половини века преводе Јован Грчић, Милорад Шапчанин, Стојан Новаковић, српски интелектуалци који заузимају примарне културне и просветне позиције. У заоставштини Стојана Новаковића налазимо тврдњу да су у *Шумадинки* српски песници у периоду 1852–1858 стварали под утицајем Шилера, чему је највише допринео уредник овог листа, Љубомир Ненадовић.⁵⁰ И током друге половине XIX века примећујемо уплив овог песника, будући да су преводи и даље присутни са отприлике једанаест, дванаест преведених песама по декади. Др Томислав Бекић истиче да ће „овај немачки песник и у наредним деценијама остати један од најомиљенијих песника наше читалачке публике, будући да се и надаље, додуше са мањим интензитетом, преводи у разним периодичним публикацијама, али не само у њима. Јер, Шилер се у виду превода јавља и у рукописним песмарицама у раздобљу од 1848. до 1871, што с једне стране сведочи о његовој популарности, док, с друге стране, на свој начин сведочи о карактеру овог особеног вида књижевног, односно културног стваралаштва код нас током прошлог столећа.”⁵¹ Немачки књижевни историчар у недавним истраживањима рецепције Шилера међу Словенима закључује да је „и после 1850. Шилер остао један од најпопуларнијих немачких песника у Србији, тек постепено добијајући значајнију конкуренцију у Гетеу и Хајнеу”, уз запажање да се сада тежиште селекције преводилаца помера „на сентименталну љубавну поезију и баладе, док рефлексивна поезија и епиграми постају све мање

⁵⁰ Претпоставља се да је утицај Шилера на Љубомира Ненадовића дошао од Ђорђа Малетића код кога је Ненадовић похађао часове. Павле Поповић износи податак да је Ненадовић читао Хегела и немачке песнике: „Овом последњем сведочанства су реминисценције из Шилерова *Виџема Тела*, *Разбојника*, и лирских песама, и помени Гетеа, Шекспира и других песника у његовим путописима.” *Нав. дело*, стр. 166–170.

⁵¹ Др Томислав Бекић утврђује да је Шилерова песма „*Der jüngerling am Vache*” била веома популарна и радо читана попут „Песме о звону”, те да је осим 1832. у преводу Теодора Павловића и 1910. у преводу Алексе Шантића била препевана и у песмарицама „и то у: *Песмарици* Анастасије Матијевић из 1848. године, затим у песмарици *Српска лира* Славка Видака, насталој између 1852. и 1857. године, и најзад у *Песмарици* М. Д. Дејановића из 1871. године.” Узрок популарности ове песме испеване давне 1803. године др Томислав Бекић налази у томе што она „припада песниковим класичним творевинама попут *Песме о звону* и одликује се извесном лакоћом и љупкошћу, природношћу и лепршавошћу, па сходно томе и одудара од оне за Шилерову лирику толико карактеристичне мисаоности.” Видети: Томислав Бекић, Шилерова песма „*Der jüngerling am Vache*” у рукописним песмарицама, *Српско грађанско песništvo: огледи и студије*, Нови Сад: Матица српска: Институт за југословенске књижевности и општу књижевност Филозофског факултета, 1988, стр. 234–235.

занимљиви”⁵². Подједнаку популарност Фридриха Шилера и у српској књижевности друге половине XIX века потврђује и запажање Андре Гавриловића о „Песми о звону” која је део општег културног обрасца Срба друге половине XIX века.⁵³ Распрострањеност ове песме Миодраг Радовић тумачи тиме што је почев од Хегела, а потом преко Каријерових књига, Шилерово песништво сагледавано кроз призму управо ове песме: „Њу Хегел види као типичну творевину Шилерову и из њених својстава изводи особине целог песничког талента. Такво виђење је значајно, јер је одређивало мишљење о Шилеру више од пола столећа и у Немачкој и другде.”⁵⁴ Коста Руварац је самеравао песништво Љубомира Ненадовића спрам ове песме, док Лаза Костић одјеке ове песме налази у поеми Бранка Радичевића „Ђачки растанак” и Змајевој „Песми о песми”. У дијалогизованој расправи Лаза Костић преиспитује предности и мане песништва Бранка Радичевића, те поредбеном анализом Фридриха Шилера и Бранка Радичевића истиче да је спрам Шилерове песничке форме, Бранков облик неизрађен, а промена ритма и стиха условљена према песничкој вољи и ћуди уместо према предмету и садржини дела, како је већ то код Шилера.⁵⁵ Иако Андра Гавриловић одређене трагове Шилеровог утицаја препознаје у „Даворју на пољу Косову” Јована Стерије Поповића и у песмама „Београд” Ђорђа Малетића и „Хасан Пепелар” Јована Илића, њене директне одјеке налази у песмама Љубомира Ненадовића, Никанора Грујића и Јована Сундечића. Као преводиоци ове песме истичу се архимандрит Сава Павишевић [Предраг] који је у *Седмици* 1858. штампао превод ове песме, као и *Звоно* (1881) Николе Косановића првобитно објављена у *Летопису Матице српске*, а која ће до Првог светског рата бити објављивана још четири пута. Питер Друз је окарактерисао преводе истакавши да је код Павишевићевог првенца приметно настојање да остане веран оригиналу што је довело до „прилично разумљиве и јасно исказане песме”, премда обликоване помало „монотоним, углавном, четворостопним трохејом”, те и да се Косановић приликом превода „придржавао Павишевићевог четворостопног трохеја уз [...] често коришћење скраћене реченичне конструкције и архаизама којима се приближава оригиналу истовремено отежавајући читање.”⁵⁶

Но, популарност Шилеровог песништва у периоду од педесетих до седамдесетих година XIX века истовремено су подстрекивали преводи драма нарочито плодотворни у наведеном периоду. Средином века, тачније 1850. године, Јулије Радишић, лекар и књижевник, друг Бранка Радичевића,

⁵² *Нав. дело*, стр. 150.

⁵³ *Нав. дело*, стр. 517

⁵⁴ Миодраг Радовић, *Лаза Костић и светска књижевност*, Delta press, Београд, 1983, стр. 181.

⁵⁵ „Лаза Костић, Бранко Радичевић и Ђачки растанак”, у: *Лаза Костић и критика у доба националног романтизма, Српска књижевност у књижевној критици*, књ. 3, прир. Предраг Протић, Матица српска, ИКУМ, Нови Сад, Београд, 1983, стр. 75–77.

⁵⁶ *Нав. дело*, стр. 150.

ког песник и помиње у поеми „Ђачки растанак” преводи историјску драму Фридриха Шилера *Фијеско, или Буна у Генуи. Републиканска трагедија од Ф. Шилера*. У недавним истраживањима, немачки књижевни историчар Друз запажа да је „Радишићев превод садржински сасвим пристојан, али и покатак кад слаб”⁵⁷, док су поједини сегменти преведеног дела тешки за разумевање и читање услед верног придржавања оригиналног дела. Превод који у историји српске књижевности може бити вреднован као драма за читање, будући да попут драме *Виљем Тел* у преводу Теодора Радичевића никад није игран на позоришној сцени, Јулије Радишић детерминише као посрбу, упркос томе што се у садржини, па чак и у именовању јунака придржава изворног дела. Преводилац је изоставио превод предговора Фридриха Шилера знаменитог утолико што се аутор у њему бави проблемима драмске структуре и односа историјске и поетске грађе у градњи драмског дела.⁵⁸ Исте, 1850. године, настаје за позоришне прилике и превод драмског дела *Сплетка и љубав* Фридриха Шилера које ће суверено владати позоришном сценом друге половине XIX века. Након Буне 1848/49. године, Јован Ђорђевић је у Сомбору за страдале у рату склопио дилетантску дружину и за ту прилику превео ово Шилерово дело „који су извели 24. јуна (6. јула) 1850”⁵⁹. Ово драмско дело било је саставни део репертоара током Ђорђевићевог руковођења позоришном трупом чиме је Јован Ђорђевић најзаслужнији за ширење уплива Фридриха Шилера путем позоришта.⁶⁰ У тексту „Постанак, делање и садашње стање сомборског дилетантског друштва” Јован Ђорђевић се осврће на одабир истичући да публика зна да је овај комад уметнички вредан „јер су се само у оваквим комадима све друштвене силе и ови природни представљача

⁵⁷ *Нав. дело*, стр. 150.

⁵⁸ Одјеке овог предговора Фридриха Шилера, пак, налазимо у „првом експлицитно-поетичком тексту аутора драме и првом експлицитно-поетичком тексту о историјској драми” предговору Лазе Лазаревића драми *Владимир и Косара*. Видети: Зорица Несторовић, *Велико доба – историја развртка драме у српској књижевности XVIII и XIX века*, Klett, Београд, 2016, стр. 177. Први предговор у историји српске драмске књижевности заснива се управо на оним референтним тачкама које је Фридрих Шилер истицао у својим предговорима, а кључним и за обликовање историјске драме XIX века: драмско обликовање историјске грађе и приказивање целовитих јунака којима ће се остварити пуноћа у приказу живота, укључујући и морални императив као главно тежиште драмског писања. Први став у вези са питањем драмског обликовања историјске грађе Фридрих Шилер развија у предговору *Фијеска* (1782), док други став о остваривању веродостојности приликом обликовања јунака разматра унутар предговора *Разбојника* (1781).

⁵⁹ *ФОТЕР – Јован Ђорђевић и Српско народно позориште кроз одабране изворе*, приредили Исидора Поповић, Бранислав О. Поповић, Матица српска, Нови Сад, 2017, стр. 23.

⁶⁰ „*Сплетка и љубав* била је прва представа једног класичног дела у Српском народном позоришту 18/30 1. 1862. Давала се, дакако, у Ђорђевићевом преводу, и доцније много пута у Српском народном позоришту (само до 1875. године 35 пута) и у Народном позоришту у Београду (12 пута). Иако постоји новији превод, и то од песника Жарка Васиљевића из тридесетих година овога века, позоришта се и у новије време одлучују за Ђорђевићев превод... Сувременици су дали веома ласкаве оцене овом преводу (Јавор, 1862, бр. 3, *Temeswarer Zeitung*, 1863, бр. 186)” у: Божидар Ковачек у: *Преписка Антонија Хаџића и Јована Ђорђевића*, 1973, стр. 28.

дарови у најлепшем виду показати и дух слушатеља подићи и потрести у стању били.”⁶¹ Поводом овог, иначе веома хваљеног превода, организатор позоришног живота скромно је рекао: „Цео је посао збубан за месец дана, и то само ноћу радећи, можете мислити како је морало рогобатно испасти.”⁶² У *Грађи за историју српског позоришта* Ђорђе Малетић, будући незадовољан Ђорђевићевим преводом, замера што је „нека потежа места као драматург прескочио по даном му праву скраћивања и удешавања за позорницу”⁶³ да би потом сувопарно навео сопствени превод одређених епизода из драме.⁶⁴ Васо Милинчевић наводи да је Јован Јовановић Змај помишљао да преведе Шилерове *Разбојнике* али да то ипак није учинио⁶⁵ те је ово дело за потребе позоришта 1861. године превео Спирос Димитровић Которанин. Током XIX века популарни *Разбојници (Хајдуци)* су превођени још два пута, премда је за потребе сценског извођења коришћен превод Живка А. Шокорца и Михаила В. Вујића. Рукопис се чува у Библиотеци Народног позоришта у Београду, под каталожним бројем 1001. На сто страна, руком писаних, уз назнаку преписао Александар, дело је преправљано и модификовано у виду прелепљених одређених сцена. Рукопис је веома значајан и са театролошког аспекта, будући да садржи попис имена глумаца који су интерпретирали ликове Франца (Фрање) и Карла на позоришној сцени Србије током XIX века. О покушајима превођења драме *Марија Стјуарт* подаци су истакнути у историјату *Преоднице* где се наводи да је Јован Грујић у друштву *Преоднице* читао превод шесте радње трећег чина *Марије Штуарт*, 1861/62. године, те се чак наводи и критика превода у суду В. Ђурђевића који сведочи да је „језик чист, а превод посве веран”.⁶⁶ Ипак, целовито дело превео је Спирос Димитријевић Которанин, и оно се као такво, од стране управе Српског народног позоришта прилагођено и одобрено за позоришно извођење, игра на српској позоришној сцени до данашњих дана.

⁶¹ Јован Ђорђевић, „Постанак, делање и садашње стање сомборског дилетантског друштва”, у: *Заснивање националне критике, Српска књижевност у књижевној критици*, књ. 2, прир. Драгиша Живковић, Матица српска, ИКУМ, Нови Сад, Београд, 1983, стр. 264.

⁶² *Нав. дело*, стр. 26.

⁶³ Ђорђе Малетић, *Грађа за историју српског позоришта*, XXII издање Чупићеве задужбине, Краљевско-српска државна штампарија, 1884, стр. 128.

⁶⁴ Према истраживању Божидара Ковачека рукопис превода није сачуван. У Библиотеци Народног позоришта под каталожним бројем 429 чува се прекуцан превод овог дела уз назнаку да је у питању превод Јована Ђорђевића. Дело садржи 41 страну, укоричено је, а на полеђини је истакнуто „прекуцано са преправљеног текста”, потпис нечитак, датирано 22. II–1930.

⁶⁵ *Нав. дело*, стр. 96–97.

⁶⁶ Историјат овог друштва такође бележи да у периоду 1865–1868. године „Илија Огњановић преводи „Турандота” од Шилера, Алекса В. Поповић чита неке сцене свога превода Шилерове „Марије Штуарт”, што је већ прве године покушао Јован Грујић.” Видети: Игњат Павлас, *Историја „Преоднице” прилог историји омладинског покрета*, Српски књижевни гласник, 1907, II, књ. 18, св. 11, стр. 823; III, књ. 18, св. 11, стр. 43–45.

Оснивање Народног позоришта у Београду (1868) иницирало је други талас превода Шилерових драмских дела, те ће преводи немачког драматурга доминирати у оквиру позоришних интенција и током седме деценије XIX века, када су преведене драме *Дон Карлос*, *Јованка Орлеанка* и *Лажни цар Димитрије*. У библиотеци Народног позоришта налази се рукопис превода *Дон Карлоса* за који претпостављамо да је превод Јована Ђорђевића. Рукопис се налази под каталошким број 81 и будући да је остао непотписан и недатиран није ни заведен као превод Јована Ђорђевића, већ као превод Милоша Цветића. Рукопис обима 171 стране, исписан је руком, на папиру А5 формата, непотписан и недатиран. У рукопису су јасно назначене две боје, првобитна верзија је писана црним мастилом, док друга, љубичастим мастилом представља скраћивања, односно, вероватна прилагођавања за сцену. За нас је значајно да је превод веран али да преводилац одступа од бланкверса, преведећи га као прозни текст.⁶⁷ У овој библиотеци, под каталошким бројем 19, налази се и *Јованка Орлеанка*, рукопис Николе В. Ђорића, руком писано, укорићено дело, уз датум истакнут на последњој страни 15. IV 1878. године. Рукопис превода *Лажни цар Димитрије*, у преводу позоришног редитеља и драматурга Николе Ђорића, чува се у Позоришном музеју Србије. Истичући четири недовршена драмска фрагмента Фридриха Шилера, Јован Грчић издваја дело *Димитрије*:

Нарочито се о овом последњем [*Димитрије*] мора повести рачуна, јер га је Хајнрих Лаубе дотерао и допунио толико, да се без зазора сме сматрати као потпуно драмско дело. Лаубеову обраду која се дуго држала на немачким позорницама, превео је д-р Никола Ђорић.⁶⁸

Током осме и девете деценије XIX века, након што је преведена најзначајнија и релевантна грађа Фридриха Шилера, запажа се осипање у превођењу и у општем утицају немачког поете на српску књижевност. У наведеном периоду објављено је свега дванаест песама, што је релативно мало, имајући у виду хиперпродукцију периодике на прелазу два века. Јављају се различити преводиоци у различитим новинама, а приметно је да су објављивани препеваци песама већ профилисаног избора („Поликратов прстен”, „Надежда”, „Рукавица”, „Хекторов опроштај”, „Дитирамб”).

⁶⁷ У Библиотеци Народног позоришта под каталошким бројем 1361, куцано на 200 страна у А4 формату, налази се и рукопис дела *Дон Карлос*, *Шпански Инфант*, *драмска песма од Фридриха Шилера*, у преводу Радослава М. Веснића. Веснић је као драмски управник између два рата вероватно превео ово дело тридесетих година XX века. Дело је преведено у стиху, а жанровски је детерминисано као драмска песма.

⁶⁸ Јован Грчић, „Шилер на репертоару новосадског Српског народног позоришта”, *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, књ. 9, св. 2, 1936, стр. 192.

Најважнији чланак Фридриха Шилера „Театар као морална установа”⁶⁹ којим је писац формирао начелне ставове о важности театра и позиционирао позориште као кључну установу у издизању моралних прерогатива човечанства, а који је извршио можда и највећи утицај на српску теоријску мисао о драми, преведен је у целости тек 1896. године у часопису Позориште.⁷⁰ Преводилац је потписан знаком троугла, а текст је дословно преведен у складу са духом оригинала. Поставља се питање зашто се чланак преводи тек крајем XIX века. Наша претпоставка је да је овај превод инициран текућим дешавањима, те својеврсном одвајању репертоара од културних и духовних потреба народа. Стога би овај превод био позив на превредновање актуелне репертоарске политике с краја XIX века и истовремено апел на повратак примарним интенцијама позоришта и истицању важности позоришта у креирању духа једног народа. Међутим, првобитна верзија овог чланка објављена је још 1872. године под називом „О важности и користи позоришта (по Шилеру)” у листу *Позориште*, потписника Б. С. В, глумца из Земуна.⁷¹ Осим што се експлицитно позива на Шилера, аутор чланка, прилагођено и поједностављено, представља најважније мисли немачког драматурга из студије „Позориште као морална установа” којима се истиче важност позоришта у грађењу човековог духа и тоталитета.

Изненађујући пресек доноси почетак XX века када се наново прештампавалу преведене песме из периодике и објављују у оквиру песничких зборника. На тај начин, почетком XX века објављено је тринаест песама Фридриха Шилера. Осим „Песме о звону” штампане као самостално дело 1900. године, Јован Максимовић приредио је *Песнички зборник* у оквиру ког

⁶⁹ Идеју позоришта доживљеног као морална установа Фридрих Шилер првобитно је био изложио у чланку „Über das gegenwärtige deutsche Theater” (1781). Аутор је у овом пра-чланку позориште представио као сестру морала и религије уз скептичну опаску да утицај позоришта зависи и од природе самих гледалаца који неретко театар доживљавају као место забаве. Ставове о позоришту писац је ревидирао у тексту „Die Schaubühne als eine moralische Anstalt betrachtet” (1784), фокусирајући се на преиспитивање могућности утицаја доброг позоришта на народ, када и формулише став чија је основна премиса да се морални аспект и друштвени ангажман позоришта врхуни у развоју човекове личности и уздизању човечанства. О овом чланку више видети у: Irene Kersken, *The dramatic illusion in the theory and later plays of Friedrich Schiller*, A thesis submitted for the degree of Ph.D. to the University of St. Andrews, 1989.

⁷⁰ Страхиња К. Костић, „Немачки класици на сцени Српског народног позоришта у Новом Саду” у: *Споменица Српског народног позоришта у Новом Саду 1861–1961*, Нови Сад, 1961, стр. 210.

⁷¹ Чланак „О важности и користи позоришта” објављен је у часопису *Позориште*, 1872, год I, бр. 15, бр. 16, бр. 18, стр. 62–63, 66–67, 74 и први пут га помиње и издваја Марта Фрајнд у оквиру анализе листа овог часописа. Видети: Марта Фрајнд, *Огледи о српској позоришној периодици (1871–1941)*, стр. 72, 76. Но, на први запис позивања на Шилерову мисао о потреби оснивања позоришта наилазимо у „Србском народном листу” за 1845. годину и то у чланку „О утемељно народнога казалишта (одъ Мирка Боговића)” у ком аутор своје ставове о потреби заснивања позоришта поткрепљује тезама Фридриха Шилера изнетих у есеју „Позориште као морална установа”. Видети: Бранка Булатовић, *Летопис културног живота 1791–1849*, стр. 164.

се налазе и препеви из Шилера, док је 1901. постхумно објављен зборник песама *Туђински бисери* Војислава Илића који садржи и преводе две Шилерове песме овог аутора. Године 1907. објављен је зборник песама Васе Живковића у циљу ревидирања рада и стваралаштва знаменитог панчевачког проте, а 1910. године ће Алекса Шантић објавити два превода Шилерових песама у оквиру зборника песама *Из немачке лирике*. После Првог светског рата и после слома Аустро-угарског царства, Алекса Шантић је 1922. године превео знамениту драму о слободи и ослобођењу народа од угњетача, драму *Виљем Тел* Фридриха Шилера. Својим поетским замахом превода у стиховима, насталим између два светска рата, овај књижевник даје ново рухо драмској књижевности Фридриха Шилера, те и прави својеврсну кружницу започету вапајем за слободом у речима Доситеја Обрадовића крајем XVIII века а довршеној ослобођењем народа почетком XX века.

Постепена инкорпорација Шилерових идеја и имплементација пищевих теоретских ставова прати развојни ток српске књижевности и културе као и селекцију српских стваралаца и уредника у складу са духом доба у оквиру ког су израстали и стварали. Тиме можемо да потврдимо тврдњу Пера Слијепчевића о присуству одређеног система код српских преводилаца XIX века чија „линија има своју логику и тече према развоју једног чак пробуђеног књижевног живота”⁷². Међутим, треба имати у виду да почетком XIX века српска књижевност није могла прихватити и намах усвојити „високоуметничке развијене обрасце немачке класике и романтике, него је за углед морала узимати она књижевна дела која су и својом тематиком и својом изражајном страном могла да буду приступачна српским писцима и читаоцима онога времена.”⁷³ Стога се почетком XIX века у српској периодици првобитно наводе мисли или идеје Фридриха Шилера у виду мота или цитата, потом долази до првих песничких превода овог ствараоца, приповедака и епиграмских текстова да би се већ четрдесетих година XIX века јавили покушаји имплементације пищевих теоретских ставова а потом и парцијални и целовити преводи његових драмских дела. Развој и ширење уплива овог немачког књижевника условљен је и развојем институција тако да је током првих деценија XIX века превођена поезија управо због развијене периодике овог периода, док ће се, током друге половине века, оснивањем позоришта и развијањем позоришних потреба, расплинути и утицај драмског стваралаштва Фридриха Шилера.

Рецепција целокупног стваралаштва Фридриха Шилера подстакнута је доживљајем и истицањем његовог лирског стваралаштва као врхунског поетског обрасца којем треба тежити. Српски преводиоци и књижевници највише су били усмерени ка баладама које и представљају врхунац песничког изражаја немачког књижевника, а чија се популарност осведочава

⁷² *Нав. дело*, стр. 215.

⁷³ *Нав. дело*, стр. 26.

и у бројним варијантама превода, доминантном подражавалачком маниру српских песника XIX века и жанровском преиначавању мотивског слоја „песника балада”. Иако кулминативну тачку рецепције немачког песника представља 1839. година, показује се да је и током пете и шесте декаде био подједнако доминантан уплив овог аутора у српској књижевности, што указује на подједнако присуство немачког књижевника и током друге половине XIX века. Премда превођење рапидно опада почев од осамдесетих година XIX века, Шилерово песништво се не може искључиво везати за рационалистички правац у књижевности, будући да је био превођен и читан и у позној романтици, па чак и на прагу реалистичких и модерних струјања у српској књижевности, на шта указују и преводи Милана Ђурчина, Војислава Илића и Алексе Шантића у чијем је поетичком пољу стваралаштво уроњено у традицију, а Шилеров песнички опус стваралачки имплементиран.

У периоду зачетака идеје о заснивању позоришта српским књижевним ствараоцима XIX века Фридрих Шилер импоновао је својим ставом о значају позоришта на обликовање духа народа, док је фокус преводилаца књижевно-теоријске мисли немачког драматурга био на разматрању дејства категорија страха, подлог, ниског на реципијенте, као и у перцепцији коју производи обликовање негативног јунака у уметничком приказу. Премда је у историји књижевности видљива доминанта превода песништва, будући да су песме биле лакше доступне и пријемчивије српским читаоцима пре два века, већ у четвртој деценији XIX века развија се импулс ка превођењу и дела из драмске књижевности и то, пре оснивања сталних позоришних трупа, што иницира да и утицај Шилера долази из традиције књижевности. Погрешно одређивање дела *Паразит* као драме Фридриха Шилера у раду Ђорђа Малетића, довело је до погрешних тумачења те и до извођења конклузије да се утицај немачког аутора вршио и развијао паралелно са развојем позоришног живота. Напротив, објављивање првог драмског превода *Вилхелм Тел* Теодора Радичевића указује нам да су се књижевни преводиоци прве половине XIX века настављали на доситејевску линију у селекцији превода, те и да драмска дела Фридриха Шилера до нас доспевају првобитно као драме за читање. Ова дела била су намењена за читање и свесно су настајала ради остваривања етичких циљева у оснаживању слободе народног духа који је био примаран у односу на естетске елементе дела. Превод *Сплетке и љубави* Јована Ђорђевића, настао 1850. године за потребе извођења дилетантске групе, обзнаниће и развој превода дела немачког драматурга за потребе позоришта. Током пете и шесте декаде XIX века, парадоксално, и даље ће доминирати преводи Шилерових песама, док ће се за преводима Шилерових драма трагати, али ће се до њих тешко долазити да би доживеле кулминативну тачку развоја током седме деценије XIX века а после установљеног Народног позоришта у Београду.

Уколико поставимо питање зашто се српски преводиоци okreћу поетици Фридриха Шилера чини се да се одговор крије у афинитетима песника и у духу доба које је урођено у класицистичке формативне обрасце. Преводи пишчевих епиграма и лирских песама обликованих алегоријским и симболичким приказима античке књижевности бирани су и остваривани у складу са класицистичком естетиком периода, те је почетком XIX века у српској култури овај писац доживљаван и читан као рефлексиван песник окренут ка антици. Српске преводиоце Шилеру привлачила је управо спекулативност, рефлексивни поглед на свет и промене духа епохе којима сведоче. Већа продуктивност Шилерових превода током прве половине XIX века потврђује тезу Драгише Живковића о шилеровској-класицистичкој концепцији српских књижевника, а о чему нам посредно говоре и имена преводилаца Теодора Павловића, Василија Суботића, Јована Хацића, Ђорђа Малетића, Васе Живковића, Саве Павишевића... Свештенички позив првих преводилаца Шилера упућује нас на закључак о повезаности класицистичких нахођења унутар клерикалних кругова, а чије је темеље поставио врхунски песнички стварац на ког су се и ослањали – Лукијан Мушички. Селекција превода песама овог немачког аутора дивергирала је од рефлексивних песама у првом периоду превођења ка сентименталистичким и љубавним песама другог периода превођења што потврђује смену поетичке парадигме у српској књижевности која се путем сентиментализма окретала ка романтичарском доживљају света. Треба имати у виду да је рецепција умногоме зависила и од снаге и вредности индивидуалаца који су својим преводима поставили темељ утицају Фридриха Шилера у српској култури и књижевности. Приметно је да се међу преводиоцима Шилерових песама у XIX веку налазе различити књижевни ствараоци који нису у потпуности остварили своје стваралачке потенцијале, већ је реч, из данашње перспективе развоја историје српске књижевности, већином о маргиналним књижевницима који су креирали и доприносили развоју књижевног стваралаштва, не представљајући главни ток књижевних струјања.

Као што је Фридрих Шилер, према мишљењу историчара књижевности, помогао романтизму немачке књижевности да се развије, тако је и путем превода Шилерових дела потпомогнут прелазак са класицистичких обликовних израза до ослобађања духа романтичарских премиса у српској књижевности. Препознавши у њему просветитељска начела и одбрану једног вредносног система који нестаје, српски књижевници су развијали дух и мисао немачког аутора, преносећи их следећој генерацији, која пак у његовом стваралаштву открива и елементе романтичарских струјања. Док је немачког драматурга, према запажањима проучавалаца, одбацивала јенска генерација драматичара, најбоље је био прихваћен у земљама и међу народима усмерених ка досезању слободе и остваривању националног духа. Током читавог XIX века српски књижевници и теоретичари су у ствара-

лаштву Фридриха Шилера видели врхунски поетички образац значајан за конституисање и уједињење народа. Српски драмски књижевници романтичарског проседеа препознавали су се у Шилеровом виђењу и доживљају нације и духа уједињења, али и осећању спутаности индивидуе у сплету историјских околности. С друге стране, скептична мисао о (не)могућности остварења доброте у свету, као и мисао о танкој, неразлучивој нити између добра и зла, биле су уједно и универзалне идеје коју су препознавали сви српски књижевници XIX века.

ИЗВОРИ

Бачка вила за год. 1841, Свезакъ првый, издао на свѣт дръ Петаръ Иоанновићъ, у Новомъ Саду, стр. 162.

Голубица с цветом књижества србског, Бгд, 1840, стр. 112–118; 1841, стр. 38–43.

Новине србске из царствујушега града Виенне, петак 13га августа 1815, стр. 707–708.

Новине србске у Виени, у среду 9. октобра 1818, Додатак къ числу 8и новина Србски, бр. 18, стр. 640.

Новине србске у Виени, Додатак къ числу новина Србски, 1820, стр. 17–20, 126, 133.

Пештанско-будимскій скоротеча, 18. маја, 1844, год. III, бр. 38.

Позориште, 1872, год I, бр. 15, бр. 16, бр. 18, стр. 62–63, 66–67, 74; 1896, год. XXI, бр. 3.

Сербскій лѣтопись, част прва, година XIII, књ. 46, 1839, Будим, стр. 36–70.

Сербскій народный лист, година X, 1845, бр.15, стр. 114–117.

Сербскій народный лист, година XI, 1846, бр.14, стр. 110–111; бр. 15, стр. 114–116.

ЛИТЕРАТУРА

Бекић, Томислав, Теодор Радичевић као преводилац Шилера, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књ. 18/1, 1970, стр. 73–89.

Бекић, Томислав, Шилерова песма „Der jüdling am Bache” у рукописним песмарицама, *Српско грађанско песништво: огледи и студије*, Нови Сад: Матица српска: Институт за југословенске књижевности и општу књижевност Филозофског факултета, 1988.

Булатовић, Бранка, *Летопис културног живота 1791–1849*, Нови Сад: Матица српска; Београд: Институт за књижевност и уметност, 1997.

Винавер, Станислав, *Заноси и пркоси Лазе Костића*, књ. 5, Службени гласник, Београд, 2012.

Гавриловић, Андра, „Одједи Шилерова Звона у српској књижевности”, у: *Стојан Новаковић и филолошка критика, Српска књижевност у књижевној критици*, књ. 4, прир. Божидар Пејовић, Матица српска, ИКУМ, Нови Сад, Београд, 1975.

Гете, Јохан Волфганг, Шилер, Фридрих, *Преписка*, прев. Бранимир Живојиновић, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 2010.

Грчић, Јован, „Шилер на репертоару новосадског Српског народног позоришта”, *Гласник Историског друштва у Новом Саду*, књ. 9, св. 2, 1936, стр. 190–192.

Drews, Peter, *Schiller und die Slaven*, Slavistische Beiträge, Band 444, München, 2005.

Ђорђевић, Јован, „Постанак, делање и садашње стање сомборског дилетантског друштва”, у: *Заснивање националне критике, Српска књижевност у књижевној критици*, књ. 2, прир. Драгиша Живковић, Матица српска, ИКУМ, Нови Сад, Београд, 1983.

Ђорђевић, Милош, Фридрих Шилер, *Књига поезије*, Рад, Београд, 1964.

Живковић, Драгиша, *Почеци српске књижевне критике*, Београд, СКЗ, 1957.

Иштванић, Живојин, *Георгије Ђорђе Малетић (1816–1888), прилози за монографију*, Бела Црква, 1996.

Јеремић, Драган, *Мерила првих мерилаца, естетичка схватања првих српских књижевника*, Замак културе, Врњачка Бања, 1974.

Карахасан, Цевад, Фридрих Шилер, *Разбојници/Сплетка и љубав*, Свјетлост, Сарајево, 1990.

Ковачек, Божидар, *Јован Ђорђевић*, Матица српска, Нови Сад, 1964.

Kersken, Irene, *The dramatic illusion in the theory and later plays of Friedrich Schiller*, A thesis submitted for the degree of Ph.D. to the University of St. Andrews, 1989.

Ковачек, Божидар, *Преписка између Јована Ђорђевића и Антонија Хаџића 1859–1895*, Српско народно позориште у Новом Саду, Нови Сад, 1973.

„Костић, Лаза, Бранко Радичевић и Ђачки растанак”, у: *Лаза Костић и критика у доба националног романтизма, Српска књижевност у књижевној критици*, књ. 3, прир. Предраг Протић, Матица српска, ИКУМ, Нови Сад, Београд, 1983.

Костић, Мита, *Културно-историјска раскрсница Срба у XVIII веку*, СКД, Просвјета, Загреб, 2010.

Костић, Страхинја, Немачки класици на сцени Српског народног позоришта у Новом Саду у: *Споменица Српског народног позоришта у Новом Саду 1861–1961*; Нови Сад, 1961.

Малетић, Ђорђе, *Грађа за историју српског позоришта*, XXII Издање Чупићеве задужбине, Краљевско-српска државна штампарија, 1884.

Martin, Nicholas, *Schiller: National Poet – Poet of Nations*, Herausgegeben von Nicholas Martin, Amsterdam–New York, 2006.

Миљинчевић, Васо, *На раскрићу епоха: српски књижевни часописи: 1850–1860*, Институт за књижевност и уметност, „Вук Караџић”, Београд, 1979.

Мишић, Смиља, Перо Слијепчевић. „Шилер у Југославији”, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. 17, св. 2, 1937, стр. 311–318.

Несторовић, Зорица, „Аутопостички делови Автобиографије Јована Суботића”, у: *Књижевност и језик*, Часопис Друштва за српскохрватски језик и књижевност, год. XLV, св. 1, 1997, стр. 117–124.

Несторовић, Зорица, *Велико доба – историја развоја драме у српској књижевности XVIII и XIX века*, Klett, Београд, 2016.

Павлас, Игњат, *Историја „Преоднице” прилог историји омладинског покрета*, Српски књижевни гласник, 1907, II, књ. 18, св. 11, стр. 819–828. *ibid*, III, књ. 18, св. 11, 43–45.

Поповић, Миодраг, *Историја српске књижевности, књига прва, Романтизам*, ЗУНС, Београд, 1984.

Поповић, Павле, *Нова књижевност II*, ЗУНС, Београд, 1999.

Петровић Чокић, Теодора, „Белешке о Тодору Радичевићу”, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књига 18, св. 1–2, 1938, стр. 175–189.

Радовић, Миодраг, *Лаза Костић и светска књижевност*, Delta press, Београд, 1983.

Robertson, John, *Schiller after a century*, William Blackwood and sons, Edinburgh and London, 1905.

Скерлић, Јован, *Омладина и њена књижевност: (1848–1871): изучавања о националном и књижевном романтизму код Срба*, Београд, Просвета, 1966.

Слијепчевић, Перо, *О немачкој књижевности и култури I, II*, Бања Лука: Академија наука и умјетности Републике Српске; Београд, Свет књиге, 2013.

Томић, Сима, „Књижевни и научни рад Павла Јос. Шафарика”, *Летопис Матице српске*, св. 197, 1899, Нови Сад.

Ујес, Алојз, „Немачка драма на сцени Народног позоришта у Београду”, у: *125 година Народног позоришта у Београду: зборник радова са научног скупа одржаног 16–19. новембра 1994. године*, Београд, стр. 91–123.

Фрајнд, Марта, *Огледи о српској позоришној периодици (1871–1941)*, Институт за књижевност и уметност, 2015.

Ђорђевић, Јован, *ФОТЕР–Јован Ђорђевић и Српско народно позориште кроз одабране изворе*, приредили Исидора Поповић, Бранислав О. Поповић, Матица српска, Нови Сад, 2017.

Ђурчин, Милан, *Песме Васе Живковића*, С. Б. Цвијановић, Београд, 1907, LXIII–LXVII.

Шилер, Фридрих, *Познији филозофско-естетички списи*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 2008.

Шмаус, Алојз, „Василије Суботић”, *Венац*, Књ. XVII, св. 9/10, Београд, 1932, стр. 703–715.

Jelena Vasiljević

DIE REZEPTION FRIEDRICH SCHILLERS IN DER SERBISCHEN
LITERATUR DES 19. JAHRHUNDERTS
(Zusammenfassung)

Dieser Artikel untersucht den Einfluss des Werks von Friedrich Schiller auf die serbische Literatur des 19. Jahrhunderts. Eine Rezeptionsanalyse zeigt, dass der deutsche Schriftsteller, Dichter und Dramatiker als wichtigstes poetisches Ideal und Vorbild für junge Schriftsteller in der serbischen Literatur wahrgenommen wurde. Darüber hinaus zeigt es, dass der Einfluss dieser Schriftsteller mit der Entwicklung von Institutionen zusammenhing, so dass in den ersten Jahrzehnten des 19. Jahrhunderts Gedichte dank der Entwicklung von Zeitschriften übersetzt wurden, während der Einfluss dramatischen Werke mit der Gründung von Theatern zunahm. Serbische Übersetzer und Schriftsteller haben sich hauptsächlich auf Balladen konzentriert, deren Popularität sich in den verschiedenen Übersetzungsvarianten, dem dominanten imitativen Stil serbischer Dichter und Schriftsteller des 19. Jahrhunderts und ihrer Motivation zeigt. Im vierten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts entwickelte sich ein Impuls zur Übersetzung Schillers dramatischen Werke, noch vor der Gründung der ersten Theatergruppen, was zeigt, dass Schillers Einfluss aus der literarischen Tradition stammte. Obwohl die Rezeption des deutschen Dichters im Jahr 1839 ihren Höhepunkt erreichte, es ist offensichtlich, dass Schillers Lyrik in der Spätromantik und sogar während der realistischen und modernen Strömungen der serbischen Literatur übersetzt und gelesen wurde. So wie Friedrich Schiller zur Entwicklung der Romantik in der deutschen Literatur beigetragen hat, ermöglichte die Übersetzung von Schillers Werken den Übergang vom klassizistischen Ausdruck zum romantischen Geist in der serbischen Literatur ermöglicht. Serbische Schriftsteller erkannten in ihm die Prinzipien der Aufklärung und ein verschwinden Wertesystem und entwickelten den Geist und das Denken des deutschen Autors weiter, die sie an die nächste Generation weitergaben, welche in seinem Werk auch Elemente romantischer Strömungen entdeckte. Obwohl der deutschen Dramatiker von der Jenaer Generation von Dramatikern abgelehnt wurde, fand er die größte Akzeptanz in Ländern, die nach Freiheit strebten. Forschungen zeigen, dass serbische Schriftsteller und Theoretiker des 19. Jahrhunderts in seinem Werk ein großes poetisches Ideal sahen, dass für die Konstitution und die Vereinigung des serbischen Volkes von Bedeutung war. Die serbischen romantischen Dramatiker erkannten sich in Schillers Erfahrung der Nation, ebenso wie im Bewusstsein individueller Grenzen im historischen Kontext. Skeptische Gedanken über die (Un)möglichkeit Gutes in der Welt zu erreichen, sowie die Vorstellung zwischen Gut und Böse waren ebenfalls universelle Ideen, die allen serbischen Schriftstellern des 19. Jahrhunderts gemeinsam waren.

Schlüsselwörter: Friedrich Schiller, Rezeption, serbische Literatur des 19. Jahrhunderts, Poesie, Drama, Klassizismus, Romantik.

Примљено 21. октобра 2025, прихваћено за објављивање 30. октобра 2025. године.